

ชื่อเรื่อง ศรีธนญชัยกับอุบายการตีความหมายในภาษา

Title Srithanonchai and his linguistically Interpretative Tricks

ชื่อผู้เขียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวรรณา งามเหลือ
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
E-mail: suwanna_nga@utcc.ac.th

บทคัดย่อ

ศรีธนญชัย นิทานพื้นบ้านไทยซึ่งรู้จักแพร่หลายกันมานาน ด้วยเรื่องราวการใช้สติปัญญาและไหวพริบปฏิภาณในการใช้ภาษา นำมาซึ่งอุบายสู่ทางแก้ไขและผ่านพ้นอุปสรรคปัญหาต่างๆ อย่างลุล่วงและไม่มีใครคาดคิด บทความนี้มุ่งศึกษาอุบายทางภาษาที่ศรีธนญชัยใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหา นำมาซึ่งประโยชน์ต่างๆ ทั้งความเป็นผู้มีชัยเหนือผู้อื่น การกลั่นแกล้งผู้อื่น การไม่ต้องรับโทษจากความผิดที่ตนกระทำ รวมถึงการแสวงหาประโยชน์ใส่ตนโดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ร้อนของผู้อื่น การศึกษา จะศึกษาเนื้อหาที่พูดถึงอุบายจากการตีความหมายในภาษาเท่านั้น ผลการศึกษาพบว่า อุบายการตีความหมายในภาษาที่ศรีธนญชัยใช้ เป็นอุบายอันเกิดจากการตีความหมายของคำ ทั้งคำมูลและคำประกอบ ด้วยการเลือกใช้คำที่ทำให้กำกวม อาทิ การใช้คำหลาย-ความหมาย การใช้คำความหมายกว้าง การใช้คำพ้องรูปพ้องเสียง รวมถึงอุบายจากการตีความหมายถ้อยคำสำนวนและวลี ซึ่งมีทั้งแบบลักษณะเดียวและหลายลักษณะร่วมกัน

คำสำคัญ : ศรีธนญชัย อุบาย การตีความหมาย

Abstract

Srithanonchai is one of the most well-known Thai folk tales for its protagonist's intellectual and witty use of language which enables him to solve and overcome all difficulties encountered. This article aims to study Srithanonchai's linguistically interpretative tricks as a means to bring him advantages regardless how these tricks caused sufferings to others. The findings reveal that Srithanonchai's linguistically interpretative tricks are resulted from both connotative and denotative interpretation of meaning, including interpretation of the meaning of simple and compound words, ambiguous words, words with connotative meaning, words with broad and general meaning, homophones, and idiomatic phrases which have one and several type together.

Keywords : Srithanonchai Trick Interpretative

ความนำ

ศรีธนญชัย เป็นนิทานพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมแพร่หลายที่สุดเรื่องหนึ่งของไทย และเป็นที่แพร่หลายในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ กัมพูชา เวียดนาม ลาว อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ นิทานเรื่องศรีธนญชัย จัดอยู่ในนิทานคนเจ้าปัญญาแบบฉลาดแกมโกง (trickster) ซึ่งเป็นประเภทย่อยของนิทานประเภทตลกขบขัน (jest) ตัวเอกของเรื่องเป็นคนที่เฉลียวฉลาด ชื่นชื่น มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ไหวพริบดี จนบางครั้งอาจใช้ความเฉลียวฉลาดไปในทางคดโกงแก่งัดผู้อื่น แม้นิทานศรีธนญชัยจะมีกำเนิดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นเวลากว่า 300 ปี คนไทยก็ยังสามารถจดจำและเล่าสู่กันฟังสืบมาอย่างไม่ขาดสาย ทั้งนี้เพราะเป็นนิทานที่ให้ความสนุกสนานบันเทิงใจ ให้ความรู้เรื่องการใช้สติปัญญา การใช้ไหวพริบปฏิภาณในการแก้ปัญหาเอาตัวรอดจากเหตุการณ์ต่างๆ ไปได้ ไหวพริบปฏิภาณส่วนใหญ่เป็นความสามารถในเชิงภาษา การเล่นคำและการตีความหมายของคำอย่างที่ไม่มีความคิดมาก่อน ที่สำคัญทำให้เห็นลักษณะ “ขบถ” ตรงความกล้าทำให้ผู้สังเกตในสังคมเกิดการ “เสียหน้า” นิทานเรื่องนี้จึงเป็นสิ่งบันเทิงที่แฝงสาระและความจริงของสังคมไว้อย่างคมคาย ทุกวันนี้ชื่อของศรีธนญชัยยังคงได้รับการกล่าวขานถึงอยู่จนปัจจุบัน

บรรศักดิ์ อูวรรณโณ นักกฎหมายไทย เคยกล่าวถึงศรีธนญชัยไว้ในบทความเรื่อง วัฒนธรรมการเมืองไทย ว่า

“...เมื่อเทียบกับประเทศอื่น กฎหมายรัฐธรรมนูญของไทยเป็นกฎหมายที่ยาวและมีรายละเอียดปลีกย่อยเยอะมาก แต่ก็ยังไม่วามมีช่องว่างให้ตีความ... มันยาวเพราะคนเขียนพยายามที่จะป้องกันปัญหาต่างๆ เพราะคนไทยมีนิสัยศรีธนญชัยอยู่ การที่นิยายศรีธนญชัยได้รับความนิยม มันสะท้อนวัฒนธรรมทางการเมืองไทยอะไรบางอย่าง กล่าวคือ ชอบตีความตามตัวหนังสือและตีความเอาที่ประโยชน์เข้าตัว เขาก็เลยต้องเขียน แต่ขนาดเขียนแล้ว การตีความก็ยังไม่แน่หนักว่าเป็นไปตามที่ผู้เขียนต้องการหรือเปล่า... อาจจะเป็นว่าวัฒนธรรมการเมืองของเรามีปัญหาในการตีความมากกว่าที่อื่นเขา เพราะเรานิยมศรีธนญชัย... มันสะท้อนว่า คนไทยให้ความสำคัญและถือว่าการฉลาดแกมโกงสามารถบิดผันเอาคำพูดมาเป็นประโยชน์ตัวได้เป็นสิ่งที่ดีงาม ไม่นับนิยายศรีธนญชัยจะไม่เป็นที่แพร่หลายอย่างนี้...” (www.combiolaw.de/blog)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักสังคมวิทยาเขียนถึงศรีธนญไชย ไว้ในอีกมุมมองหนึ่งที่น่าสนใจ

“ดังที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ศรีธนญไชยเป็นนิทานที่แพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจใช้ชื่อต่างกันแต่เนื้อเรื่องก็ทำนองเดียวกัน ฉะนั้น จะพูดว่าคนไทยชอบและเห็นการกระทำแบบศรีธนญไชยว่าถูกต้องและนิยมชมชื่นเพียงกลุ่มเดียวก็คงไม่ถูกเพราะคนอื่น ๆ ในอุษาคเนย์อีกหลายวัฒนธรรมด้วยกันก็มีนิทานทำนองเดียวกัน... ผมจึงไม่ค่อยเชื่อทฤษฎีที่ว่าคนไทยนั้นเป็นศรีธนญไชย หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ กะล่อนเป็นสันดาน รวมทั้งมองเห็นความกะล่อนเป็นคุณสมบัติที่ควรเคารพนับถือ ไม่ใช่เพราะเราสามารถ “หาพวก” ได้จากคนอื่นในอุษาคเนย์และไม่ใช่เพราะคนไทยส่วนใหญ่ไม่เคยรู้เรื่องศรีธนญไชยครบถ้วนบริบูรณ์ ที่สำคัญกว่านั้นก็คือผมไม่เข้าใจว่าศรีธนญไชยไม่ได้กะล่อน หรืออย่างน้อยก็ไม่ได้กะล่อนตามความหมายที่ใช้กันใน

ปัจจุบัน ผมยังไม่พบนักวิชาการคนไหนที่ตีความว่าศรีธนญไชยกะลอน ส่วนใหญ่มักวิเคราะห์นิทานเรื่องนี้ในทำนองว่า นิทานเรื่องนี้สะท้อนการต่อต้านอำนาจ นับตั้งแต่อำนาจของพ่อแม่ อำนาจของพระและอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน คนไทยในสมัยหนึ่งชอบอ่านหรือฟังนิทานเรื่องนี้ก็ไม่ใช่เพราะคนไทยหัวแข็งชอบต่อต้านอำนาจ หากเป็นเพราะต้องอยู่ใต้อำนาจตลอดเวลาจึงอยากจะมีเวลาสะใจกับการที่อำนาจถูกทำลายบ้าง แม้ไม่ใช่โดยการกระทำของตัวเอง แต่โดยรวมไปในจินตนาการของนิทานก็ยังมีดี พุดกันในทางจิตวิทยา อาจเป็นเพราะเราแหย่มากก็ได้ จึงไม่กล้าเรียกหาความชอบธรรมของอำนาจอย่างตรงไปตรงมา ต้องหันมาหลบภัยในนิทานซึ่งไม่มีอันตรายเป็นไร

ผมอยากจะเสริมด้วยว่า วิธีการที่ศรีธนญไชยใช้ในการต่อต้านอำนาจนั้นคือ ภาษาหรือปฏิภาณในเชิงภาษา นี่เป็นความสามารถที่เราพบได้เสมอในวรรณคดีไทย ตลกไทยและเพลงพื้นบ้านไทย รวมทั้งปัญหาอะไรเอ่ยของเด็กไทยสมัยนี้ด้วย... จนถึงทุกวันนี้เราก็กังต่ออำนาจที่เราเห็นว่าขาดความชอบธรรมด้วยวิธีเดิม คือตั้งสมญาบ้าง และจะหาใครในโลกที่ถนัดในการให้สมญายิ่งไปกว่าคนไทยได้ยาก ใช้คำผวนบ้างและใช้โวหารบ้าง ...นิทานศรีธนญไชยไม่ใช่निทานส่งเสริมการกะลอน แต่เป็นนิทานที่มีอะไรลึกกว่านั้นจึงจับใจคนไทยแต่ก่อนนี้มากพอที่จะเล่าต่อให้ลูกหลานฟังสืบมาจน รวมทั้งแต่งเสริมเติมต่อตามประเพณีของการเล่านิทานทั้งโลกนี้ด้วย

ผมคิดว่าตรงกันข้ามกับที่เข้าใจกันในหมู่นักการเมืองปัจจุบัน วัฒนธรรมไทยแต่ก่อนไม่ยกย่องคนกะลอน ยิ่งเป็นคนใหญ่คนโตก็ยิ่งกะลอนไม่ได้... ถ้าเป็นเด็กก็พอจะเอ็นดูได้ แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ไม่มีใครให้ความเคารพยกย่อง... ยังมีประเด็นความแตกต่างที่สำคัญระหว่างศรีธนญไชยและนักการเมืองปัจจุบันอีกอย่างที่ผมอย่างจะเน้นเอาไว้ แม้ว่าศรีธนญไชยอาจใช้ความคลุ้มเคลือตื้นได้ของภาษาเป็นเครื่องมือในการต่อต้านอำนาจ แต่ก็ใช่อำนาจที่ขาดความชอบธรรม เช่น ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สุดสำหรับการทำมาหากิน พระเจ้าแผ่นดินประกาศยึดเอาไปเป็นของตัวเองแต่เพียงผู้เดียว ศรีธนญไชยจึงแย้งมาด้วยความกำกวมในความหมายของสำนวนว่า “เท่าแมวดิ้นตาย” อำนาจทั้งหลายนั้นดำรงอยู่ได้เพราะมีความชอบธรรม แต่อำนาจทั้งหลายก็มักมีรอยโหว่ คือบางส่วนของอำนาจนั้นขาดความชอบธรรม... การต่อต้านอำนาจของศรีธนญไชยจับใจคนไทยตรงนี้ครับ คือตรงที่ต่อต้านรอยโหว่ของอำนาจที่ขาดความชอบธรรม...” (www.combiolaw.de/blog)

นั่นเป็นทัศนะที่มีต่อศรีธนญไชยผ่านมุมมองของนักกฎหมายและนักสังคมวิทยา แต่สำหรับบทความนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอในอีกมุมมองหนึ่ง เป็นมุมมองของนักภาษาที่มุ่งศึกษาเรื่องการตีความหมายของถ้อยคำที่ศรีธนญไชยใช้เป็นอุบายเพื่อไขปัญหาที่ผ่านเข้ามาอย่างแยบยล

สังเขปเนื้อหา

นิทานเรื่องศรีธนญไชย เป็นเรื่องราวของชายผู้หนึ่งตั้งแต่เกิดจนตาย มีเหตุการณ์ต่างๆ ที่เปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความเป็นคนเจ้าปัญญาตามวัย การดำเนินเรื่องอาศัยปฏิภาณการใช้ภาษาเป็นสำคัญ เหตุการณ์แต่ละตอนมีลักษณะเป็นเรื่องสั้นๆ สามารถหยิบยกมาเล่าเป็นตอนๆ แยกกันได้ ด้วยเหตุนี้ ศรีธนญไชยสำนวนต่างๆ จึงเรียงลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกันทั้งหมด หลายตอนสามารถเรียงสลับที่กันได้โดยไม่เสียเรื่อง

จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาของศรีธนญชัยตอนที่เกี่ยวข้องกับปฏิภาณทางภาษา มีทั้งหมด 32 ตอน โดย 30 ตอน เป็นปฏิภาณทางภาษาของศรีธนญชัยที่กระทำต่อผู้อื่น ได้แก่ ตอนอาบน้ำให้น้องและเก็บข้าวของอย่าให้รกรุงรัง บวชเป็นสามเณร ขาดตัวอย่างเทน้ำเทท่า สิ่งใดหกตกหล่นให้เก็บกวาดขึ้นมาให้หมด จับต้นไฟผูกไว้บนที่สูง ปลูกเรือนทอง อูจจระรดเรือนทอง บอกหนังสือพระสังฆราช ขอที่เท่าแม่ด้งตาย เล่นงานตัวการทำให้เกิดลม เงินร้อยบาท ทองพันชั่ง มอมเหล่าเพชรฆาต ต้องตายภายใน 7 วัน ปลายตาลไม้ไซ้ต้นตาล พันทนขอมะม่วงสมภาร ขอยืมคนไปทำตอม่อ แต่งงานลูกสาว ช้างเผือกงาดำ ให้มาเผือกก่อนไก่ ม้าสี่คอกหลังกระดาน พันทนข้ามแม่น้ำกับลาว ขอลูกสาวมาทำลูก เขียวกินข้าวกับหมู ตรีสสั่งให้ไปเก็บพริก ต้นผ้าและปลายผ้า หงส์ทอง ทำกินกล้วยทั้งใบ จับตรงไหนตีตรงนั้น สองเดือนเมื่อไรจะใช้หนี้ ส่วนอีก 2 ตอน ได้แก่ตอน เจอเนรตรง และตอนจะส่งผมขึ้นฝั่งที่ไหนก็ได้ เป็นปฏิภาณทางภาษาของผู้อื่นที่กระทำต่อศรีธนญชัย

อุปายกับการตีความหมายในภาษา

ศรีธนญชัยนั้นได้ชื่อว่าเป็นบุรุษจอมปราชญ์ ผู้ฉลาดแกมโกง ชายผู้ไม่ยอมแพ้ นักตีความผู้ยิ่งใหญ่ อำมาตย์ผู้จงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวและเสนาบดีผู้เฝ้ายามด้วยปฏิภาณไหวพริบ ความเป็นปราชญ์ ความฉลาดและปฏิภาณไหวพริบส่วนใหญ่เน้นไปในทางการตีความหมายของถ้อยคำเพื่อใช้แก้ไขปัญหา ทั้งที่เป็นคุณควรแก่การยกย่องชื่นชมและที่เป็นโทษไม่ควรนำมาเป็นเยี่ยงอย่าง

วิชาการตรรกศาสตร์ว่าด้วยเรื่องการศึกษาความหมาย (ญาณิสา บุรณะชัยที : 2545) สรุปว่านิยามของความหมายมี 3 นิยาม นิยามแรก ความหมายคือคุณสมบัติประจำรูปต่างๆ ที่มีอยู่ในภาษา เป็นคุณสมบัติทางตรรกศาสตร์ที่แยกจากคุณสมบัติทางเสียงและทางไวยากรณ์ นิยามที่สอง ความหมายคือสารที่ผู้พูดเจตนาหรือตั้งใจสื่อไปยังผู้ฟัง และนิยามที่สาม ความหมายคือสารที่ผู้ฟังรับหรือตีความจากการฟังหรืออ่านสิ่งที่ผู้พูดสื่อมา ด้วยเหตุที่ความหมายมีหลายนิยาม ดังนั้น การตีความหมายของถ้อยคำจึงอาจตีความได้หลากหลาย ทั้งความหมายประจำรูป ความหมายของผู้ส่งสารและความหมายของผู้รับสาร ศรีธนญชัยนั้น เป็นผู้หนึ่งที่น่าหลักการตีความในภาษามาเป็นเครื่องมือใช้สร้างอุปาย แต่เป็นแบบที่ไม่เหมือนคนทั่วไป การกระทำของเขาหลายๆ ครั้งเป็นการ “ละเมิด” หลักการตีความที่ยืด salient features ในภาษา กล่าวคือเจตนาตีความโดยเลือก non-salient features ของรูปภาษานั้นๆ เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ความหมายในแบบที่ตนต้องการ การตีความแบบนี้จึงเป็นการตีความในแบบที่เรียกว่า “ฉลาดแกมโกง” เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ของตน

อุปายของศรีธนญชัยที่เกิดจากการตีความหมายโดยเลือก non-salient features ของรูปภาษา จำแนกได้ ดังนี้

1. อุปายจากการตีความหมายลักษณะเดียว
 - 1.1 การตีความหมายของคำ
 - ก) คำมูล
 - ข) คำประกอบ
 - 1.2 การตีความหมายของสำนวน
 - 1.3 การตีความหมายของวลี

2. อูบายจากการตีความหมายสองลักษณะ
 - 2.1 การตีความคำพ้องรูปพ้องเสียงและวลี
 - 2.2 การตีความคำประสมและคำพ้องรูปพ้องเสียง

1. อูบายจากการตีความหมายลักษณะเดียว ได้แก่ อูบายจากการตีความหมายของถ้อยคำลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

1.1 การตีความหมายของคำ จากการศึกษพบว่า คำที่ศรีธรรณชัชนำมาใช้ตีความหมายเป็นอูบาย มีดังนี้

ก. คำมูล หมายถึงคำที่มีหน่วยเดียว อาจมีพยางค์เดียวหรือหลายพยางค์ คำมูลที่ศรีธรรณชัชนำมาใช้ตีความ มี 3 ลักษณะได้แก่ คำมูลความหมายกว้าง คำมูลหลายความหมาย และคำมูลพ้องรูปพ้องเสียง

ก1) คำมูลความหมายกว้าง หมายถึงคำมูลที่มีความหมายไม่ชัดเจนในตัว คำประเภทนี้ต้องตีความโดยอาศัยบริบท เจตนาของผู้ส่งสารและการตีความของผู้รับสาร หากผู้ส่งสารและผู้รับสารตีความไม่ตรงกัน ความหมายย่อมแตกต่างกัน ดังในนิทานตอนต่างๆ ต่อไปนี้

ตัวอย่าง 1

วันหนึ่ง ขณะพ่อแม่ของศรีธรรณชัชกำลังจะออกจากบ้านไปประกอบอาชีพเหมือนทุกวัน แม่สั่งกำชับกับศรีธรรณชัชว่า วันนี้อยู่บ้านเลี้ยงน้องให้ดี อาบน้ำอาบท่าชำระขัดสีน้องให้สะอาดหมดจดทั้งนอกและใน...

(ตอน อาบน้ำให้น้องและเก็บข้าวของอย่าให้รกรุงรัง)

อาบให้สะอาดทั้งนอกและใน “นอก”, “ใน” เป็นคำความหมายกว้าง ในบริบทนี้หมายถึงนอกร่มผ้า, ในร่มผ้า แต่ศรีธรรณชัชแสวงตีความ “ใน” ว่าหมายถึง ตับ ไต ไส้ พุง ฯลฯ ดังนั้น เมื่ออาบน้ำทำความสะอาดภายนอกให้น้องแล้ว เขาจึงผ้าทอถังล้างทำความสะอาดไปถึงข้างในด้วย

ตัวอย่าง 2

ศรีธรรณชัชเมื่อมาอยู่กับหลวงนายศรี ทำงานรับใช้ใกล้ชิด มีหน้าที่ถือส่วมหากติดตามเวลาหลวงนายศรีเข้าวัง วันหนึ่งขณะเดินตามหลังหลวงนาย เกิดทำของในส่วมหากตกหล่นตามทาง เมื่อถึงห้องพระโรงเหลือแต่ผ้าห่อ เมื่อหลวงนายเรียกขอหมากไม่มีจึงต้องขอขุนนางคนอื่น ด้วยความโกรธจึงออกคำสั่งว่า ต่ไปอย่าให้มีเหตุการณ์อย่างนี้ขึ้นอีก ถ้าเดินตามหลังแล้วเห็นอะไรหกตกหล่นตามทาง ต้องเก็บใส่ห่อให้หมด

(ตอน สิ่งใดหกตกหล่นให้เก็บกวาดขึ้นมาให้หมด)

เห็นอะไรหกตกหล่น “อะไร” เป็นคำความหมายกว้าง ในบริบทนี้ หมายถึงหมากพลูหรือในส่วมหาก แต่ศรีธรรณชัชกลับแสวงตีความในความหมายว่า ทุกสิ่งๆ ที่พบเห็นตกหล่น ฉะนั้น วันต่อมาพบเห็นอะไรหกตกหล่นตามทางไม่ว่าจะเป็นก้อนดิน ก้อนหิน เศษผ้าหรือเปลือกผลไม้ จึงเก็บใส่จนเต็มส่วมหาก

ตัวอย่าง 3

วันหนึ่ง ขณะบวชเป็นภิกษุอาศัยอยู่กับสมภาร พระศรีธรรมาโศภิตคิดทำต้มยำปลา ไปถวายสมภาร เมื่อปรุงรสแล้วส่งกลิ่นหอมชวนฉนั้น พระศรีธรรมาโศภิตจึงลองชิมรสมีตัวเอง ชิมไปชิมมาเนื้อปลาหมดเหลือแต่ก้างปลาและน้ำต้มยำ แต่เมื่อตั้งใจแล้วจึงเทต้มยำที่เหลือใส่ชามไปถวาย สมภารเห็นต้มยำปลามีกลิ่นหอมชวนฉนั้น ลองตักชิมดูเห็นว่าอร่อยทีเดียว แต่ไม่มีเนื้อปลาอยู่ จึงแกล้งถามพระศรีธรรมาโศภิตว่า เนื้อปลาหายไปไหนหมด พระศรีธรรมาโศภิตก็แกล้งตอบไปว่าสงสัยแมลงวัน มันแอบมากินเนื้อปลาไปหมด สมภารจึงกล่าวต่อว่า ไอ้เจ้าแมลงวันนี่มันขี้ตลกปากดีนัก ต่อไปถ้ามันบินมาเกาะตรงไหนช่วยตีให้หน่อย ไม่ต้องเกรงใจ ว่าแล้วก็ส่งไม้ตีแมลงวันให้แก่พระศรีธรรมาโศภิต

(ตอน จับตรงไหนตีตรงนั้น)

ตรงไหน “ไหน” เป็นคำความหมายกว้าง ในบริบทนี้หมายถึง แห่งที่แมลงวันเกาะ ศรีธรรมาโศภิตคิดแกล้งสมภาร เมื่อมีแมลงวันตัวหนึ่งบินมาจับที่ศีรษะของหลวงพ่อก็จึงใช้ไม้ตีแมลงวันฟาดลงไปตรงศีรษะของหลวงพ่อกันที

ตัวอย่าง 4

ครั้งหนึ่ง ศรีธรรมาโศภิตอาศัยเรือของเณรรูปหนึ่งข้ามฟาก ขณะที่เณรพายเรือเลียบฝั่งนั้น ยังอยู่อีกไกลหลายคั้งแม่น้ำจึงจะถึงบ้านของศรีธรรมาโศภิต เณรจึงถามศรีธรรมาโศภิตว่า จะให้พายไปส่งตรงไหน จะให้ไปส่งถึงศาลาท่าน้ำหน้าบ้านก็สุดแสนจะเกรงใจ จึงโพล่งปากแบบไม่ทันคิดว่า **ส่งขึ้นที่ไหนก็ได้** ตามใจเณร

(ตอน จะส่งผมขึ้นฝั่งที่ไหนก็ได้)

ที่ไหนก็ได้ “ไหน” เป็นคำความหมายกว้าง ในบริบทนี้หมายถึง ทำขึ้นฝั่ง แต่เณรแสวงดีความในความหมายว่า ที่ใดที่หนึ่งไม่จำเป็นว่าเป็นทำขึ้นฝั่ง ดังนั้น เณรจึงปักหัวเรือพุ่งเข้าไปในกอไผ่ แล้วบอกว่า “ถ้าอย่างนั้น โยมขึ้นฝั่งตรงป่าไผ่นี้ก็แล้วกันนะ” ศรีธรรมาโศภิตนั้นคิดไม่ถึงว่าคำพูดของตนจะทำร้ายตัวเอง จึงจำใจต้องแหวกหนามไผ่ขึ้นไป ซึ่งกว่าจะพ้นป่าไผ่ก็ได้ไปหลายแฉล

ก2) คำมูลหลายความหมาย คำมูลบางคำอาจมีหลายความหมาย การจะใช้ความหมายใดต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับบริบท ไม่เช่นนั้นอาจทำให้สื่อความหมายไม่ตรงกันได้ ดังนี้

ตัวอย่าง 1

ศรีธรรมาโศภิตมีความเจริญก้าวหน้าในฐานะความเป็นอยู่ มีข้าวของสะสมไว้บนเรือนมาก ทำให้เรือนทรุด สัรวจดูพบว่าต่อม่ออันเป็นเสาแบกรับคานเรือนใหญ่ทรุดจมลง ต้องเสริมต่อม่อใหม่อีกหลายต้น ถ้าคิดสนราคาก็ต้องจ่ายเงินอีกหลายชั่ง ด้วยไม่อยากจะเสียเงินทอง ทำให้นึกถึงเพื่อนขุนนางรุ่นน้องคนหนึ่งชื่อรามเดชา เป็นผู้มีความรู้เรื่องการซ่อมแซมบ้าน จึงแวะไปเยี่ยมถึงบ้านเพื่อหารือเพราะตนเองไม่มีปัญญาจะแก้ไข บ่าวไพร่ก็ขาดแคลน จึงหวังจะมาขอยืมคนไปทำต่อม่อ หลวงเดชานั้น ด้วยความยินดีที่มีขุนนางระดับพระยามาเยี่ยมถึงบ้าน จึงให้ยืมบ่าวไพร่ไปทำต่อม่อด้วยความเต็มใจ

(ตอน ขอยืมคนไปทำต่อม่อ)

ยืมคนไปทำตอม่อ “ทำ” เป็นคำหลายความหมาย อาทิความหมาย ก. ประกอบขึ้น, สร้างขึ้น, แต่งให้งาม, แสดง, คิดและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ฯลฯ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ในบริบทนี้หมายถึง สร้างตอม่อขึ้น แต่ศรีธัญชัยกลับสร้างตีความในความหมายว่า เป็นตอม่อ ดังนั้นเมื่อขุนรามเดชาไปที่เรือนศรีธัญชัยก็พบว่า บ่าวไพร่ของตนกำลังยื่นแบกรอดเรือนของศรีธัญชัยไว้บนบ่าทำราวกับเป็นตอม่อเสียเอง

ตัวอย่าง 2

วันหนึ่ง พระเจ้าเจษฎาภคสมัยแห่งกรุงศรีอยุธยา นึกอยากเสวยพริกสดอย่า จึงตรัส
สั่งศรีธัญชัยให้ไปเก็บพริกที่ท้ายสวนหลวง ซึ่งมีสวนพริกอยู่หลายไร่ มาถวาย
(ตอน ตรัสสั่งให้ไปเก็บพริก)

เก็บพริก “เก็บ” เป็นคำหลายความหมาย อาทิความหมาย ก. เอาไปหรือเอามาจากที่ เช่น เก็บผลไม้, เอาเข้าที่ เช่น เอาหนังสือไปเก็บ, เอาสิ่งของที่ตกหล่นอยู่ขึ้นมา เช่น เก็บของตก, รวบรวมไว้ เช่น เก็บคะแนน ฯลฯ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ในบริบทนี้หมายถึง เอามาจาก แต่ศรีธัญชัยสร้างตีความในความหมายว่า เอาสิ่งที่ตกหล่นอยู่ขึ้นมา ดังนั้น เมื่อไปถึงสวนพริกสำรวจดูปรากฏว่าไม่มีพริกหล่นให้เก็บจึงได้แต่นอนรอหวังว่าเมื่อตื่นขึ้นจะมีพริกหล่นให้เก็บ

ตัวอย่าง 3

ศรีธัญชัยได้ข่าวว่าเพื่อนขุนนางคนหนึ่งอายุในวัยเด็กแต่มีลูกสาวสวย เป็นลูกสาว
สุดท้อง อายุเพิ่งจะพ้นวัยเด็กหญิงเป็นนางสาว ด้วยกิตติศัพท์ความงามน่ารัก จึงคิดจะไป
ดูด้วยตนเอง วันรุ่งขึ้นจึงแต่งกายด้วยเสื้อผ้าหรูหราตรงไปยังบ้านท่านขุน ศรีธัญชัย
เมื่อเห็นลูกสาวคนเล็กของท่านขุนแล้วก็ถูกใจ นึกในใจว่าจะต้องเอามาทำภรรยาให้ได้ จึง
เอ่ยปากแบบที่เล่นทีจริงว่าถูกชะตากับลูกสาวคนเล็กของท่านขุนมาก อยากขอไปทำลูก
เพราะลูกของตนก็มีคนขอไปอุปการะแล้ว รับรองว่าจะเลี้ยงดูอย่างดี ภายภาคหน้าจะได้
รับมรดก ช่วยกันดูแลบ้าน บ่าวไพร่แทนตน
(ตอน ขอลูกสาวทำลูก)

ทำลูก “ทำ” เป็นคำหลายความหมาย อาทิความหมาย ก. ประกอบขึ้น, สร้างขึ้น, แต่งให้งาม, แสดง, คิดและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ฯลฯ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) บริบทนี้หมายถึง แสดงหรืออยู่ในฐานะ แต่ศรีธัญชัยกลับสร้างตีความในความหมายว่า สร้างขึ้นหรือผลิตขึ้น ดังนั้นเมื่อเวลาผ่านไปกว่าครึ่งปี ท่านขุนและภรรยาถือโอกาสไปเยี่ยมลูกสาว ได้พบว่าลูกสาวของตนกำลังตั้งครรภ์จึงสอบถาม ก็ได้คำตอบว่า ท้องกับคนที่ขอมาทำลูกนั้นอย่างไร

ตัวอย่าง 4

วันหนึ่ง จอมภคสมัยเห็นศรีธัญชัยคลานเข้ามากราบกรานก็สำราญพระราชหฤทัย
ทรงทักขึ้นว่ามาวันนี้มีเรื่องอะไร จะทำพนันเอาเงินเอาทองกับพวกขุนนางบ้างไหม จะได้
สนุกสนานกัน ศรีธัญชัยได้ทีจึงกราบทูลเพื่อขอพนันกับขุนนางว่า บรรดาขุนนางในที่นี้
ไม่มีใครสามารถกินกล้วยทั้งใบได้

(ตอน ทำกินกล้วยทั้งใบ)

กินกล้วยทั้งใบ “ใบ” เป็นคำหลายความหมาย อาทิความหมาย ส่วนของพืชที่ติดอยู่กับกิ่งหรือลำต้น โดยมากมีลักษณะเป็นแผ่นแบนๆ รูปร่างต่างๆ กัน มีก้านใบหรือไม่มีก็ได้ มักมีสีเขียว, สิ่งที่ทำด้วยผืนผ้าเป็นต้นสำหรับซึ่งที่เสากรองเพื่อรับลม, แผ่นเอกสารหรือหนังสือสำคัญต่างๆ เช่น ใบขับขี่, ลักษณะนามสำหรับใช้เรียกผลไม้ ภาชนะ เครื่องใช้บางอย่างเช่น มะม่วง 2 ใบ ฯลฯ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ในบริบทนี้ คำว่า “ใบ” หมายถึงผลกล้วย แต่ศรีธัญชัยแสรังตีความในความหมายว่า ใบกล้วยหรือใบตอง ดังนั้น เมื่อตกลงพนันเสร็จ เขาจึงไปนำใบกล้วยที่เพิ่งตัดใหม่ๆ มาให้ขุนนางกิน ปรากฏว่าไม่มีใครสามารถกินใบกล้วยทั้งใบได้

ตัวอย่าง 5

ครั้งหนึ่ง ศรีธัญชัยและบ่าวไพร่ไปเดินเล่นริมแม่น้ำ เห็นพวกลาวกำลังหาบส่วยเมียงเพื่อไปถวายเป็นบรรณาการแด่พระเจ้าอยู่หัว ขณะหยุดนั่งพักริมตลิ่ง เห็นศรีธัญชัยเข้า จึงถามว่าแม่น้ำนี้ต้นหรือลิกจะข้ามไปได้ไหม ศรีธัญชัยตอบว่าแม่น้ำนี้ต้นแต่พวกเจ้าคงจะก้าวข้ามไม่ได้แน่ ลาวเถียงด้วยความขឹងใจว่า ถ้าน้ำต้นก็ต้องข้ามไปได้ ในที่สุดเกิดการพนันข้ามแม่น้ำกันขึ้น เมื่อวางพนันเสร็จพวกลาวจึงเดินลุยน้ำข้ามไปอีกฝั่งอย่างสบาย

(ตอน พนันข้ามแม่น้ำกับลาว)

ข้ามแม่น้ำ “ข้าม” เป็นคำหลายความหมาย อาทิความหมาย ก. ยกเท้าอย่างผ่านเหนือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้พ้นไป เช่น ข้ามธรณีประตู, ผ่านจากข้างหนึ่งไปยังอีกข้างหนึ่ง เช่น ข้ามปาก, ล่วงพ้นสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยผ่านเหนือสิ่งนั้นไป เช่น บินข้ามมหาสมุทร, ล่วงพ้นช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่ง เช่น ข้ามวันข้ามคืน ฯลฯ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ในบริบทนี้หมายถึง ผ่านจากปากหนึ่งไปยังอีกปากหนึ่ง แต่ศรีธัญชัยแสรังตีความในความหมายว่า ยกเท้าอย่างผ่านเหนือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้พ้นไป ดังนั้น เมื่อลาวเดินลุยน้ำข้ามไปยังอีกปากหนึ่งได้ เข้าใจว่าตนเป็นฝ่ายชนะจึงร้องเรียกเงินพนัน แต่ศรีธัญชัยแย้งกลับว่า ท่านเป็นฝ่ายแพ้ เพราะไม่ได้ก้าวข้ามน้ำแต่เดินลุยลงไปในน้ำ

ตัวอย่าง 6

วันหนึ่ง ศรีธัญชัยไปขอกู้เงินย่ายผู้หนึ่งเป็นเงินสิบชั่ง โดยสัญญาว่า สองเดือนเมื่อไรจะใช้หนี้ให้ เมื่อครบสองเดือนก็ไม่มีแว้วว่าศรีธัญชัยจะใช้หนี้ วันรุ่งขึ้นย่ายผู้เป็นเจ้าของเงินจึงไปถึงเรือนไทยอันใหญ่โตของศรีธัญชัยเพื่อทวงสัญญา ศรีธัญชัยเมื่อทราบจากบ่าวไพร่ จึงออกมาบอกว่า มาทวงอะไรกันยังไม่ทันถึงสองเดือนเลย

(ตอน สองเดือนเมื่อไรจะใช้หนี้)

สองเดือนจะใช้หนี้ “เดือน” มีสองความหมาย ความหมายแรกหมายถึง ดวงจันทร์ ความหมายที่สองหมายถึง ส่วนของปีปรกติมี 30 วัน (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ในบริบทนี้ คำว่า “เดือน” หมายถึง ส่วนของปีปรกติมี 30 วัน แต่ศรีธัญชัยกลับแสรังตีความในความหมายว่า ดวงจันทร์ ดังนั้น เขาจึงอธิบายว่า เดือน หมายถึงเดือนบนท้องฟ้า หมายถึงเมื่อมีดวงจันทร์สองดวงขึ้นพร้อมกัน ไม่ใช่เดือนหนึ่งที่มีสามสิบวัน

ก3) คำมูลพ้องรูปพ้องเสียง คำพ้องรูปพ้องเสียง หมายถึง คำมูล 2 คำที่มีตัวสะกดเหมือนกัน อานอกเสียงเหมือนกัน แต่ความหมายต่างกันและเป็นคนละคำกัน พจนานุกรมเรียงคำกลุ่มนี้ไว้ลำดับต่อกัน โดยมีเลขกำกับข้างท้าย การจะใช้คำในความหมายใด ต้องอาศัยบริบทประกอบการพิจารณา

ตัวอย่าง 1

ศรีธนญชัยเป็นที่โปรดปรานของเจ้าเหนือหัว จึงมักทำตามสบาย แม้หน้าที่ต้องเข้าเฝ้ารับสนองพระราชกิจประจำวันยังไม่สนใจ ในระยะเวลาหนึ่งที่หายหน้าไป ศรีธนญชัย วุ่นวายอยู่กับการกำกับดูแลปลูกเรือนใหม่โดยใช้ไม้จากต้นทองหลางล้วน สร้างเสร็จก็ถล่มบ้านใหม่เป็นการใหญ่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสงสัยว่า เหตุใดจึงไม่เห็นหน้าศรีธนญชัย มาหลายวัน จึงมีรับสั่งให้มหาดเล็กไปตามตัวมาเข้าเฝ้า ครั้นตรัสถามถึงสาเหตุที่หายหน้าไปก็ได้รับการกราบทูลว่า มัวแต่ยุ่งกับการปลูกเรือนทองแฝดสองหลัง ปลูกเสร็จก็ต้องดูแลระวัง เกรงว่าพวกโจรจะแอบรื้อเรือนทองที่มีราคาสูงมากไปจึงไม่ได้มาเข้าเฝ้าระยะนี้ พระเจ้าเจษฎาได้ฟัง ก็ตบพระหัตถ์แล้วตรัสว่า เอ็งเอาอะไรมาพูดโกหกซัดๆ เอ็งเอาเงินทองที่ไหนมาปลูกบ้านได้ง่ายดายอย่างนั้น

(ตอน ปลูกเรือนทอง)

ปลูกเรือนทอง “เรือนทอง” มาจาก “เรือนทองหลาง” หมายถึงเรือนที่ทำจากไม้ต้นทองหลาง แต่ศรีธนญชัยแสวงพูดตัดคำให้สั้นลงเหลือเพียง “เรือนทอง” ทำให้พ้องกับคำว่า “ทองคำ” ผู้ฟังจึงเข้าใจผิดคิดว่าเป็นเรือนที่ปลูกสร้างด้วยทองคำ

ตัวอย่าง 2

ครั้งหนึ่ง ศรีธนญชัยเคยถูกนายด่านหลอกเชิญไปกินอาหารที่มีกรวดทรายปนอยู่ โดยบอกว่าให้เลือกกินตามชอบใจ เขาจึงต้องทนนั่งเลือกกินอาหารประสมกรวดทราย จึงหาทางแก้เผ็ดในเวลาต่อมา โดยไปหลอกนายด่านว่า พรุ่งนี้จะทำบุญบ้าน ตอนเช้าอยากชวนนายด่านไปกินข้าวกับหมู

(ตอน เชิญกินข้าวกับหมู)

กินข้าวกับหมู “กับ” เป็นคำพ้อง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 อธิบายไว้ดังนี้ กับ 1 เป็นคำที่เชื่อมคำหรือความเข้าด้วยกัน มีความหมายว่า รวมกันหรือเกี่ยวข้องกัน เช่น ฟ้ำกับดิน กินกับนอน กับ 4, กับข้าว น. อาหารซึ่งปรกติใช้กินพร้อมข้าว ในบริบทนี้ คำว่า “กับ” หมายถึง อาหารทำจากเนื้อหมู แต่ศรีธนญชัยแสวงตีความในความหมายว่า รวมกันกับหมู ดังนั้น เมื่อถึงเวลานายด่านมาถึง ศรีธนญชัยจึงเชิญไปหลังบ้าน แต่แทนที่จะมีโต๊ะจัดเลี้ยงอาหาร กลับพบแต่คอกหมูมีอ่างดินใส่อาหารหมูคลุกเคล้ากับรำตั้งไว้ แล้วเอ่ยปากเชิญนายด่านให้เข้าไปกินข้าวพร้อมกับหมู

ตัวอย่าง 3

เมื่อครั้งบวชเป็นสามเณร หลังจากที่ยันเช้าแล้วลงโบสถ์ทำวัตรสวดมนต์เสร็จ สามเณรศรีธนญชัยเดินไปที่ริมตลิ่งหน้าวัด จัดแจงทำความสะอาดเรือที่หลวงปู่พายออกไปรับบิณฑบาตทุกวัน ภิกษุรูปหนึ่งเห็นเข้าจึงบอกด้วยความหวังดีว่า ให้เอาเรือของหลวงปู่ไปขัดที่บันไดหน้าวัด ศรีธนญชัยจึงลงเรือแล้วพายไปที่ศาลาทำหน้าของ

วัด แต่มีไต้ลงมือถูเรือให้สะอาด กลับใช้เท้าของตนเหยียบหัวเรือลงให้ต่ำกว่าชั้นบันได แล้วขัดไต้ตามคำแนะนำ จากนั้นก็ปล่อยเรือทิ้งไว้อย่างไม่แยแส

(ตอน บวชเป็นสามเณร)

ขัดที่บันได “ขัด” เป็นคำพ้อง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 อธิบายไว้ ดังนี้ **ขัด 1** ก. ให้ติดขัดขวางไว้ไม่ให้หลุดออก เช่น ขัดกลอน **ขัด 2** ก. ฎให้เกลี้ยง ฎให้ขึ้นเงา เช่น ขัดพื้น ในบริบทนี้หมายถึง ฎให้เกลี้ยง ฎให้ขึ้นเงา แต่ศรีธัญชัยแสรังตีความในความหมายว่า ให้ติดขวางไว้ไม่ให้หลุดออก ดังนั้น แทนที่จะขัดถูเรือให้เกลี้ยงขึ้นเงากลับนำหัวเรือขัดไว้กับชั้นบันไดเพื่อไม่ให้หลุดลอยไป

ข. คำประกอบ หมายถึงคำที่มีหลายหน่วย เกิดจากการนำคำมูลตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปประกอบกันเข้าเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่ คำประกอบ แบ่งออกได้ 4 ชนิดคือ คำประสม คำซ้อน คำซ้ำและคำแต่ง คำประกอบที่ศรีธัญชัยนำมาใช้ตีความเป็นอุปมาทางภาษา พบว่ามี 2 ชนิดคือ คำประสมและคำซ้อน

ข1) คำประสม หมายถึงคำที่เกิดจากคำมูลที่มีความหมายต่างกันตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปประสมกัน เกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่ ซึ่งเป็นความหมายของคำประสม ไม่ใช่ความหมายของคำที่เรียงต่อกัน ตัวอย่าง 1

วันหนึ่ง มีคนวิ่งไปบอกหลวงนายศรีขณะอยู่ในท้องพระโรงเพื่อรอเข้าเฝ้าฯ ว่า เกิดไฟไหม้บ้านของหลวงนายศรี หลวงนายศรีตกใจมาก ร้องสั่งศรีธัญชัยว่า ให้รีบไปจับ **ต้นไฟ**ผูกมัดมาเดี๋ยวนี้ มิฉะนั้นหลังเจ้าจะลาย...

(ตอน จับต้นไฟ)

จับต้นไฟ “**ต้นไฟ**” เป็นคำประสม หมายถึงต้นเหตุทำให้เกิดไฟไหม้ ในบริบทนี้หมายถึงคนต้นเพลิง แต่ศรีธัญชัยแสรังตีความในความหมายว่า แห้งก่าเน็ตไฟได้แก่เชิงกรานหรือเตาไฟ ดังนั้น เขาจึงเข้าไปในครัวที่เหลือแต่ซาก ยกเอาเชิงกรานสำหรับใส่พินहुงข้าวมาให้หลวงนายศรีและบอกว่าเชิงกรานนี้คือต้นไฟ

ตัวอย่าง 2

ภายหลังที่ศรีธัญชัยเผาบ้านหลวงนายศรีแล้ว หลวงนายศรีก็แทบหมดตัว ต้องสร้างกระท่อมอาศัยที่ปลายนา แต่ยังมีวัวสองตัวเป็นสมบัติ จึงมอบหน้าที่ให้ศรีธัญชัยดูแลไว้ ช่วยทำไร่ไถนา และสั่งว่า ถ้าฝนตกฟ้าร้อง น้ำนองพื้นดิน ต้องผูกวัวไว้บนที่**สูง** เพราะวัวไม่ชอบที่ลุ่มที่ต่ำน้ำขัง

(ตอน ผูกวัวไว้บนที่สูง)

ผูกวัวไว้บนที่สูง “**ที่สูง**” เป็นคำประสม หมายถึง ที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง แต่ศรีธัญชัยแสรังตีความในความหมายว่า ที่อยู่สูงเหนือพื้นดินขึ้นไป ดังนั้น เขาจึงปีนขึ้นไปบนยอดตาลแล้วใช้เชือกมนิลาผูกเข้ากับคอวัวแล้วชักกรอกวัวทั้งคู่ขึ้นไปแขวนอยู่บนยอดตาล เท่ากับประหารวัวด้วยการแขวนคอ

ข2) คำซ้อน หมายถึงคำที่เกิดจากคำมูลที่มีความหมายคล้ายกัน ใกล้เคียงกัน ตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปเรียงซ้อน เกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่

ตัวอย่าง

วันหนึ่ง ขณะพ่อแม่ของศรีธรรณชัชกำลังจะออกจากบ้านไปประกอบอาชีพเหมือน
ทุกวัน แม่สั่งกำชับศรีธรรณชัชว่า วันนี้อยู่บ้านให้เลี้ยงน้องให้ดี อาบน้ำอาบท่าชำระซัดสี
น้องให้สะอาดหมดจดทั้งนอกและใน ส่วนข้าวของต่างๆ ช่วยเก็บกวาดอย่าให้รกรุงรัง
(ตอน ข้าวของต่างๆ ช่วยเก็บกวาดอย่าให้รกรุงรัง)

เก็บกวาดอย่าให้รกรุงรัง “เก็บกวาด” เป็นคำสอน หมายถึง เก็บข้าวของให้เข้าที่และกวาด
ทำความสะอาด แต่ศรีธรรณชัชสร้างตีความในความหมายว่า เก็บและกวาดของทุกอย่างในบ้านออก มิให้เหลือ
รกรุงรัง ดังนั้น เขาจึงนำข้าวของทุกอย่างทุกอย่างในบ้านทั้งที่นอนหมอนเสื่อ หม้อไหถ้วยชามและเครื่องใช้ต่างๆ
กวาดทิ้งลงแม่น้ำจนหมดสิ้น

1.2 อุปมาจากการตีความหมายของสำนวน

สำนวน หมายถึงถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบกันมา มีความหมายไม่ตรงตามตัวหนังสือหรือมี
ความหมายอื่นแฝงอยู่ การตีความหมายต้องตีความแบบสำนวน จากการศึกษาพบว่า ศรีธรรณชัชใช้อุปมาจาก
การตีความหมายของสำนวนเพื่อกลั่นแกล้งผู้อื่น เพื่อเอาตัวรอดและเพื่อหาประโยชน์ใส่ตน ดังนี้
ตัวอย่าง 1

สมัยเด็ก พ่อแม่ของศรีธรรณชัชยากจนมาก จึงนำศรีธรรณชัชไปขายกับยายชายขนม
วันหนึ่งถูกใช้ให้ไปขายขนมแทน โดยรับปากว่า ถ้าขนมไม่หมดหาบจะไม่กลับมาให้ยาย
เห็นหน้า ยายดีใจนำขนมตาล ขนมกล้วย ขนมสอดไส้ ใส่จนเต็มกระจาดทั้งสองใบ พร้อม
อวยชัยให้พรว่า ขอให้ขายดีอย่างเทน้ำเทท่า

(ตอน ขายดีอย่างเทน้ำเทท่า)

ขายดีอย่างเทน้ำเทท่า “เทน้ำเทท่า” เป็นสำนวน หมายถึงคล่องหรือรวดเร็ว มักใช้ประกอบคำ ขาย
เป็น ขายดีอย่างเทน้ำเทท่า หมายถึง ขายได้คล่อง ขายได้รวดเร็ว แต่ศรีธรรณชัชกลับสร้างตีความสำนวนนี้ใน
ความหมายแบบตรงตรง โดยนำขนมทั้งหมดในหาบเทลงในแม่น้ำจนหมด

ตัวอย่าง 2

ครั้งหนึ่ง ศรีธรรณชัชเข้าเฝ้าพระเจ้าเจษฎาเพื่อทูลขอพระราชทานที่ดินเพื่อขยาย
อาณาบริเวณบ้านของตน พระเจ้าเจษฎาทรงสอบถามด้วยความเมตตาว่า ต้องการที่
กว้างใหญ่เพียงใด ศรีธรรณชัชกราบทูลว่า ขอแค่เพียงเท่าแมวดิ้นตายเท่านั้นพระเจ้าข้า

(ตอน ขอที่ดินเท่าแมวดิ้นตาย)

ขอที่ดินเท่าแมวดิ้นตาย “ที่เท่าแมวดิ้นตาย” เป็นสำนวน หมายถึง ที่ดินผืนใหญ่กว้างไกลสุดหุดา
เป็นสำนวนจากการตีความเชิงอุปมาของศรีธรรณชัช ที่ใช้เชือกผูกคอแมวแล้วไล่ตีให้แม่วิ่งเตลิดไป ผ่านที่ผืนใด
ที่ผืนนั้นก็ตกเป็นที่ดินพระราชทาน

ตัวอย่าง 3

วันหนึ่ง ขณะที่พระศรีธรรมาโศภิตเดินทางกลับบ้าน ผ่านพระอารามหลวงขององค์สมเด็จพระสังฆราช บังเอิญเหลือบเห็นไปคัมภีร์ไบเบิลตกอยู่จึงก้มเก็บ แล้วนำขึ้นถวายสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราชทรงสรรเสริญความมีน้ำใจของพระศรีธรรมาโศภิต หลังจากที่เข้าเฝ้าถวายคัมภีร์เทศน์แต่สมเด็จพระสังฆราชแล้ว พระศรีธรรมาโศภิตก็ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวเป็นเวลานานเกินกว่าสัปดาห์ จอมกษัตริย์จึงสั่งให้ตำรวจหลวงไปกุมตัวมาทรงซักถาม ได้คำกราบทูลว่า ระหว่างที่มีได้มาเฝ้าตามปกตินั้น เนื่องจากมีภารกิจติดงานบอกหนังสือพระสังฆราช

(ตอน บอกหนังสือพระสังฆราช)

บอกหนังสือพระสังฆราช “บอกหนังสือ” เป็นสำนวน หมายถึง สอนหนังสือหรือแนะนำความรู้ทางเขมร, บาลี เป็นเจตนาใช้สำนวนนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจผิดเพราะแท้จริงแล้วเขาเพียงแค่ “บอก” หมายถึง บอกกล่าวให้ฟัง มิได้แนะนำความรู้หรือสอนหนังสือให้แก่สมเด็จพระสังฆราชแต่ประการใด

ตัวอย่าง 4

วันหนึ่ง ขณะพระเจ้าเจษฎาเสด็จออกท้องพระโรงว่าราชการ ถึงเวลาเลิกประชุม พระศรีธรรมาโศภิตเพิ่งโผล่เข้ามากราบถวายบังคม จึงมีรับสั่งว่าตอนนี้หมดเวลาประชุมแล้ว มีธุระอะไรเอาไว้มากันใหม่วันพรุ่งนี้ ไม่ใช่มาตอนเย็นแบบนี้ พรุ่งนี้ต้องมาก่อนไก่ไม่เช่นนั้นจะถูกลงโทษเขียนด้วยหวายให้ได้อาย

(ตอน ให้มาเฝ้าก่อนไก่)

ต้องมาก่อนไก่ “มาก่อนไก่” เป็นสำนวน หมายถึง มาแต่เช้า แต่เนื่องจากในวันรุ่งขึ้น พระศรีธรรมาโศภิตตื่นสายเลยเวลาเข้าเฝ้าจึงออกอุบายเพื่อเอาตัวรอดโดยแสวงหาความเสียใหม่ ด้วยการนำเชือกปลายด้านหนึ่งผูกกับเอว ปลายอีกด้านหนึ่งผูกกับขาไก่แล้วรีบเดินเข้าเฝ้าพระเจ้าเจษฎาโดยมีไก่ตามหลังตลอดทาง

1.3 อูบายจากการตีความหมายของวลี

วลีหรือข้อความบางข้อความ อาจตีความได้หลายความหมาย ทั้งนี้ขึ้นกับบริบท เจตนาของผู้พูดและการตีความของผู้ฟัง พระศรีธรรมาโศภิตนำความกำกวมของวลีมาแสดงความมีเล่ห์เหลี่ยมทางภาษา ดังนี้

ตัวอย่าง 1

วันหนึ่ง พระมเหสีของพระเจ้าเจษฎาทรงประชวรมีพระอาการหนัก แต่โทรหลวงทำนายว่าจะหายประชวรในไม่ช้า ฝ่ายพระศรีธรรมาโศภิตซึ่งเฝ้าอยู่ ได้ฟังก็หัวเราะและกราบบังคมทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าก็สามารถทำนายได้ แล้วกราบทูลโดยไม่เกรงพระอาญาว่า พระมเหสีจะต้องตายภายใน 7 วัน

(ตอน ต้องตายภายใน 7 วัน)

ตายภายใน 7 วัน “ภายใน 7 วัน” เป็นวลี บริบทนี้หมายถึง ระยะเวลานับไปภายหน้าอีก 7 วัน แต่ศรีธนญชัยแสรังตีความในความหมายว่า วันทั้ง 7 ในหนึ่งสัปดาห์ เริ่มวันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันเสาร์ โดยกราบทูลว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมาจะต้องตายภายใน 7 วันทั้งนั้น

2. อูบายจากการตีความหมายสองลักษณะ ได้แก่ อูบายจากการตีความหมายสองลักษณะร่วมกัน

2.1 การตีความคำพ้องรูปพ้องเสียงและวลี

ตัวอย่าง

แม่ศรีธนญชัยจะรับราชการจนได้ดิบได้ดี มีบรรดาศักดิ์เป็นถึงคุณพระ แต่ยังไม่มีความดีพอ วันหนึ่งจึงให้ไปบ่าวไพร่ไปสืบเสาะดูว่าลูกสาวบ้านไหนมีรูปร่างสวย พ่อแม่มีฐานะดี เหมาะจะเป็นพ่อตาแม่ยายขุนนางระดับคุณพระได้ ใช้เวลาไม่นาน บ่าวไพร่ก็มารายงานว่ามีบ้านใหญ่อยู่ไม่ไกล มีลูกสาวสวยระดับเทพี มีหนุ่มน้อยหนุ่มใหญ่แหวะเวียนไปหามากมาย แต่พ่อแม่หวงลูกสาวมาก ไม่อยากได้ลูกเขยจนๆ ศรีธนญชัยคิดว่าคงไม่มีพ่อแม่คนใดจะปฏิเสธลูกเขยระดับคุณพระอย่างเขา จึงวานแม่สื่อไปทาบทามให้แม่สื่อรับไปจัดการให้ วันถัดมาแม่สื่อมารายงานว่า เศรษฐีบอกว่าจะหากอยากได้ลูกสาวของตนเป็นคู่ครองต้องจ่ายเงินขันหมากตามที่เรียกร้องคือ **เงินร้อยหาบ ทองพันชั่ง** (ตอน เงินร้อยหาบ ทองพันชั่ง)

เงินร้อยหาบ “ร้อย” เป็นคำพ้อง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 อธิบายไว้ดังนี้ ร้อย 1 ว. จำนวนนับ 10 สิบหนเป็นหนึ่งร้อย ร้อย 2 ก. สอด , สอดด้วยด้าย เป็นต้น ในบริบทนี้ “ร้อย” หมายถึงจำนวนนับสิบ 10 สิบหน แต่ศรีธนญชัยแสรังตีความในความหมายว่า สอดด้วยด้าย ดังนั้นจึงนำเงินมาเจาะรูร้อยเชือกเข้าเป็นพวงแล้วนำไปผูกติดกับหาบเป็น “เงินร้อยหาบ” ส่วน “ทองพันชั่ง” ในบริบทนี้เป็นวลี หมายถึงทองคำบริสุทธิ์น้ำหนัก 1,000 ชั่ง แต่ศรีธนญชัยแสรังตีความในความหมายของคำประสม หมายถึง ดินไม้ชนิดหนึ่ง ชื่อว่า “ทองพันชั่ง” เขาจึงนำดินทองพันชั่งมาใส่ในกระจาดตามความหมายของ “เงินร้อยหาบ ทองพันชั่ง”

2.2 การตีความคำประสมและคำพ้องรูปพ้องเสียง

ตัวอย่าง

จอมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงโปรดที่จะลองภูมิปัญญาของพระยาศรีธนญชัย อยู่เสมอ อยู่มาวันหนึ่งหลังจากที่ทรงว่างจากการประชุมขุนนางแล้ว ทรงมีรับสั่งกับเจ้าคุณศรีฯ ว่า ตอนนี้อยากได้ **ข้างเผือกงาดำ** เจ้าต้องไปหามาให้ภายในเวลาสามวัน (ตอน ข้างเผือกงาดำ)

“ข้างเผือก” เป็นคำประสม หมายถึงข้างในตระกูลชาติพรมพงศ์ อิศวรพงศ์ พิษณุพงศ์หรืออัคนีพงศ์ ที่มีลักษณะ 7 สีคือ สีขาว เหลือง เขียว แดง ดำ ม่วง เมฆ และมีตา เล็บ ขน เป็นต้นประกอบด้วยคชลักษณ์ด้วย ศรีธนญชัยจึงคิดอูบายตีความตามตัวหนังสือด้วยการนำไม้ไผ่มาสานเป็นรูปข้าง แล้วให้บ่าวไพร่นำเผือกมาผ่านขึ้นบางๆ แล้วทาบกับโครงไม้ไผ่ปิดทับทั่วตัว เป็น “ข้างเผือก” ส่วน “งา” เป็นคำพ้องรูปพ้องเสียง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 อธิบายไว้ ดังนี้ งา 1 น. ชื่อไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง ผลเป็นฝักมีเมล็ดเล็กๆ

สีขาวหรือดำ ใช้ประกอบอาหารหรือสกัดน้ำมัน งา 2 น. พันตัดแถวบนที่งอกออกจากปากข้าง ในปริบทนี้ “งาดำ” หมายถึง งาข้างสีดำซึ่งหายาก แต่ศรัทธาช่วยเสริมตีความในความหมายใหม่ โดยนำงาข้างสีขาวทั่วไป ทาด้วยน้ำมันแล้วคลุกกับเมล็ดงาดำในกระตังใบใหญ่ให้เมล็ดงาดำจับผิวงาข้างโดยรอบจนดูเป็น “งาดำ” แล้ว จึงเสียบเข้ากับ “ข้างเผือก” ที่ทำขึ้น

บทสรุป

ทั้งหมดที่กล่าวมา ก็เพื่อแสดงถึงกลวิธีการตีความหมายของถ้อยคำสำนวนอันเป็นอุบายทางภาษาของ ศรัทธาช่วย ที่ใช้ไหวพริบปฏิภาณ เล่ห์เหลี่ยมชั้นเชิงทางภาษาประกอบการตีความแบบฉลาดแกมโกงด้วยอาศัย ลักษณะพิเศษอันเป็นเสน่ห์ของการเล่นกับภาษาอย่างหนึ่งของคำภาษาไทย อาทิ ความกำกวม เป็นเครื่องมือ ทำให้ตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ ได้ประโยชน์ ได้ชัยชนะ ได้แก้เผ็ดและได้รอดพ้นจากภัยอันตรายที่จะมาถึงตัว

อย่างไรก็ตาม แม้ศรัทธาช่วยจะเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มากด้วยไหวพริบปฏิภาณ แต่ก็มีได้ หมายความว่า อุบายอันแสดงไหวพริบปฏิภาณเหล่านั้นจะเป็นแบบอย่างที่ดีงาม ตรงกันข้าม อุบายส่วนใหญ่ ล้วนเกิดจากการบิดผันถ้อยคำใช้ในความหมายที่คนทั่วไปไม่ใช้ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์บางเรื่องบางอย่าง หลายครั้งที่ อุบายเหล่านั้นนำมาซึ่งความเดือดร้อนแก่ผู้คน ดังที่ โกวิท ตั้งตรงจิตร นักเขียนสารคดีดีเด่นแห่งชาติกล่าว ไว้ในหนังสือเรื่อง *คุยเฟื่องเรื่องศรัทธาช่วย* ว่า

“พระยาศรัทธาช่วย มิใช่เป็นคนดีมีศีลธรรมที่สมควรจะจดจำเอาเป็นแบบอย่างเลย เพราะที่จริงศรัทธาช่วยมีอุปนิสัยสร้างเป็นคนเถรตรง เจ้าเล่ห์แสนกล ฉลาดแกมโกง ชอบเอาเปรียบคน เขายังเป็นคนที่มึนตึ๋นใจผูกพยาบาท อาฆาตทุกคนที่ทำให้เขาต้องเสียหายเสียผล ประโยชน์ สรุปแล้วนิทานไทยเรื่องนี้ มีข้อดีอยู่บ้างก็ตรงที่ ให้ความบันเทิงเรีงรมย์และสอน ให้เป็นคนรอบคอบไม่หลงเชื่อใครง่าย ๆ สอนไม่ให้ไวใจทาง วางใจคนจะจนใจเอง ซึ่งก็นับได้ว่าเข้ากับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่สอนว่า อย่าประมาทขาดสติ นั่นเอง”

บรรณานุกรม

- กัลยารัตน์ เวชศาสตร์. 2541. *ศรัทธาช่วยในอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
 โกวิท ตั้งตรงจิต. 2547. *คุยเฟื่องเรื่องศรัทธาช่วย*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
 กำชัย ทองหล่อ. 2525. *หลักภาษาไทย*. พระนคร : รวมสาส์น.
 ญาณิสสา บุรณะชัยทวี. 2545. *เอกสารคำสอนวิชา ภาษ 314 การศึกษาความหมาย*.
 นววรรณ พันธุเมธา. 2525. *ไวยากรณ์ไทย*. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
 นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543, กันยายน). *อ่านวัฒนธรรมการเมืองไทย. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ*. 1610
 [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก <http://www.combiolaw.de/blog> สืบค้น 20 สิงหาคม 2553
 บรรจบ พันธุเมธา. 2514. *ลักษณะภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
 บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. “วัฒนธรรมการเมืองของเรา มีปัญหาในการตีความ เพราะเรานิยมศรัทธาช่วย”
สัมภาษณ์ [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก <http://www.combiolaw.de/blog> สืบค้น 20 สิงหาคม 2553

- พิมพ์ บำรุงสุข. 2523. “คำหลายหน้าทีในภาษาไทย”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพียรศิริ วงศ์วิภาณนท์. 2531. เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 3. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ราชบัณฑิตยสถาน. 2542. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- เรไร ไพรวรรณ. ว่าด้วยเรื่องนิทานพื้นบ้าน. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก <http://www.thatfolk.com>.
- วิเชียร เกษประทุม. 2549. เล่าเรื่องศรีธนญชัย. กรุงเทพฯ: เรื่องแสงการพิมพ์.
- วิโรจน์ อรุณมานะกุล. 2553. เอกสารคำสอนวิชาทฤษฎีภาษาศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิไลวรรณ ขนิษฐานนท์. 2527. ภาษาและภาษาศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สนิท ตั้งทวี. 2529. ความรู้และทักษะทางภาษา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- อุปกิตติศิลป์สาร, พระยา. 2511. หลักภาษาไทย. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช.